

Славчо Ковилоски (Скопје, Република С. Македонија)

Лав Н. Толстој во македонската книжевна од XIX век

Анстракт: Во трудот се осврнуваме на присуството на Лав Николаевич Толстој на македонската книжевна сцена од XIX век. Познатиот писател и мислител би особено почитуван во високообразованите македонски интелектуалци, кои ги читале неговите дела, но и критички се осврнувале на нив. Најпознатите книжевни критики за Толстој се оние на Атанас Бадев (Прилеп), на Димитар Ризов (Битола) и на Марко Григоров (Тресонче, Дебарско). Дела на Толстој биле издадени од печатарските куќи на Харитон Генадиев (Битола) и на Спирос Гулапчев (Лерин).

Клучни зборови: Димитар Ризов, Лав Николаевич Толстој, Гане Тодоровски, Македонија, книжевна критика, XIX век.

Slavcho Koviloski (Skopje, N. Macedonia)

L.N. Tolstoy's Works in the Macedonian Critical Essays of the 19th century

Abstract: In this paper we refer to the presence of Lev Nikolayevich Tolstoy on the Macedonian literary scene of the 19th century. The famous writer and thinker was especially respected among highly educated Macedonian intellectuals, who were reading as well as reviewing his works. The most famous literary reviews of Tolstoy are those by Atanas Badev (Prilep), Dimitar Rizov (Bitola) and Marko Grigorov (Tresonche, Debar Area). Tolstoy's works were published by the printing houses of Hariton Genadiev (Bitola) and Spiro Gulapchev (Lerin).

Key words: Dimitar Rizov, Lev Nikolayevich Tolstoy, Gane Todorovski, Macedonia, critical essays, 19th century

Славчо Ковилоски (Скопје, Република С. Македонија)

Л.Н. Толстой в македонской литературной критике XIX века

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности восприятия Льва Толстого, писателя и мыслителя, македонской интеллигенцией XIX века. Анализируются рецензии на его произведения, в том числе написанные Атанасом Бадевым, Димитаром Ризовым и Марко Григоровым.

Клучевыи слова: Димитар Ризов, Лев Толстой, Гане Тодоровски, Македонија, литературна критика, XIX век

Слично како и во други културни средини, кај македонската културна јавност делото на Лав Николаевич Толстој е прифатено како класика. Овој однос останува непроменет и по повеќе од век од неговата смрт, а неговите романи «Војна и мир» и «Ана Каренина» се препознаваат како ремек дела на светската литература. И не само тие, бидејќи целокупниот книжевен опус на Толстој уште од самите први објави предизвикал интерес и кај словенските народни на Балканот, макар што некои од нив се наоѓале под власта на други држави.

Македонската интелигенција од XIX век развила посебен однос кон делата на неколкумина руски автори, во прв ред Александар Пушкин, Иван Тургенев и секако, Лав Толстој. Толстој постојано бил во видното поле на македонската читателска публика преку преводите на неговите дела на некои од блиските словенски јазици, преку читањето дела на мајчиниот јазик на самиот автор и преку публикуваните критички и други текстови за него и за неговите дела. Преку кратките информации објавувани во печатот што пристигнувале и во македонските градови и села се проследувале интересите на Толстој, неговите патувања, болестите и на крајот, неговата смрт.

Современата македонска книжевност во превод на стандарден македонски јазик ги има скоро сите негови дела, а «литературните статии и оценки на Толстоевото дело во македонската книжевна наука се најмногу одзив на етичките и моралните области на човековото суштествување» [Јанчулева 1987: 80]. Меѓутоа, и покрај преводите на неговите дела од страна на повоените писателски генерации, како на пример «Приказни од природата» во превод на Свето Серафимовски од 1952 година, «Ана Каренина» во превод на Јован Бошковски и Марија Сидоровска од 1961/62 година итн., историјата на изучувањето на делото на Толстој се сведувааше исклучиво на периодот по 1945 година, занемарувајќи ги објавите што една мала група македонски интелектуалци ги направиле во текот на крајот на XIX и почетокот на XX век. Од таа причина, ние ќе се задржиме токму на нив.

Македонската читателска публика со Толстој подетално се запознава во последната деценија на XIX век. Во тоа време веќе постои доволно голема образована маса која што можела да ги восприема делата на рускиот класик на руски, српски, бугарски и француски јазик, односно да искажува сопствен суд за квалитетот на неговите дела. Крајот на XIX век воедно го означува и напливот на книжевно-критички трудови произлезени од рацете на македонските автори. Затоа може да се рече дека интересот за Толстој во Македонија се совпаѓа со зголемениот број на образовни и културни институции, односно со сеопштиот образовно-културен напредок во земјата.

Досега регистрираните книжевни критики од автори од Македонија за Толстој од овој период се следните: «Еден расказ од Л. Толстој и неговата рецензија» на Атанас Бадев (Прилеп) за расказот «Каде има љубов таму е и Бог» (Бадев, 1896); текстот «На гости кај гроф Л.Н. Толстој» од Димитар Ризов (Битола) (Ризов, 1900); текстот «Толстој» на Марко Григоров (Тресонче) (Григоров, 1911); но и објавувањето на расказот «Каде има љубов таму е и Бог» на страниците на Календарче «Св. Кирил и Методиј» за 1896 година, во издание на печатницата на Конс Самарџиев (Прилеп) (Новини, 1896); расказот «Двајцата браќа и Златото» во списанието «Книжици за прочит», повторно во издание на Самарџиев (Книжици

за прочит 1891: 151–153); на првиот и вториот том на «Ана Каренина» од издавачката куќа на Харитон Геннадиев (Битола) со седиште во Пловдив со реклама во «Балканска зора» од 1890 година или пак, преводот на «Кројцеровата соната» обавена од издавачот Спиро Гулапчев (Лерин) со реклама во «Новини» и двете во почетокот на 90-тите години на XIX век. Треба да напоменеме дека овој список не го сметаме за конечен и дека очекуваме во иднина да се надополни со нови сознанија и текстови поврзани со Толстој.

Текстот «Еден расказ од Л. Толстој и неговата рецензија» на А. Бадев е совиден одговор на непотпишаната критика од изданието Календарче «Св. Кирил и Методиј», објавен во весникот «Новини» [Новини 1896: 3], иако непотпишаниот авторг го критикувал Толстој за постапките на раскажувањето, Бадев му се воодушевувал на Толстој, нарекувајќи го «мудрец». Според него, од расказот «Каде има љубов таму е и Бог» може да се види основата на неговата филозофија, дека не е доволно само да се биде чесен и добар, туку да се живее за Бога. На тој начин, пишува Бадев, деновите ќе станат порадосни, а тагата помала [Бадев 1896: 4]. Овој не толку обемен текст е значаен поради тоа што Бадев бил познат музиколог, па овој труд е еден од неговите ретки излети во светот на книжевноста.

Слично настапува и М. Григоров во текстот «Толстој», во неколку продолженија. Восхитот кон познатиот руски писател е голем, неговото дело е значајно, неговиот животен пат е интересен. Анализата на Григоров тргнува со нагласката за важноста на неговото дело, со нагласката дека Толстој бил «реалист», но и «егоцентрич», односно дека творештвото му е поврзано со самоанализата која зазема првенствено место, особено во неговите рани творби. Григоров дава споредба на Толстој со другите светски класици, а некои и негови современици: Хомер, Шекспир и Пушкин, додека пак, Тургењев го нарекува «негов брат» Понатаму, тој се задржал на психолошките и духовните особености на Толстој и на неговите ликови, па набројувајќи и анализирајќи голем број раскази и романи, можеме да заклучиме дека Григоров бил навистина добро запознаен со неговото творештво. За Григоров, Толстој е писател и проповедник «спремен да го искорени злото од светот», а зад неговото дело «се крие една многу сложена душа, вечно немирна, постојано барајќи ја правдата и вистината» [Григоровъ 1911: 3].

Двајцата претходно наведени критичари се воодушевени од «писателскиот гениј» Толстој и го сметаат за вистински предводник на светската литературна и филозофска мисла. Сепак, она што отскокнува во однос на нив е една случка која кај нас првпат ја разгледа Гане Тодоровски. Тоа е патот на битолчанецот Димитар Ризов (1860, Битола – 1918, Берлин) до Јасна Полјана во Русија, посетата на Толстој и разговорот што го имал со него. Колку што нам ни е познато, тоа е првата и единствена средба на еден Македонец со Толстој на неговиот имот. Записот за средбата што била остварена на 21 декември 1898 година, Ризов го објавил во списанието «Мис'л», во книга III и IV од 1900 година, а текстот е насловен едноставно «На гости кај гроф Л.Н. Толстој».

За обидот на Ризов да му го сврти вниманието на Толстој кон состојбите во неговата родна земја, Тодоровски пишува во студијата «Лев Николаевич Толстој и Македонија» [Тодоровски 1974: 503–513]. Тука ќе направиме една мала дигресија и ќе напоменеме дека дека за Толстој и Ризов пишува и Јордан Михајловски, но сосема некритично, преземајќи скоро еден пасус од текстот на Г. Тодоровски, не цитирајќи го изворот [Михајловски 2013: 28–29]. Што се однесува до Г. Тодоровски, тој потенцира дека во иднина ќе треба да му се посвети посериозно внимание

на Димитар Ризов како на извор за македонската историја, каков што всушност е и пристапот на Тодоровски кон посетата на Ризов на Толстој: политичкиот ангажман на Толстој за ослободување на Македонија. Исто така, како податок кој е од особено значење за нас доаѓа и сознанието за можноста дека Толстој и Максим Горки работеле на некаков албум за Македонија. Токму затоа, Ризов, како еден вид претставник на Македонците, но и на Бугарите, со авторитетна дипломатска аура пристигнува во Русија за да бара дополнителен ангажман од познатите руски интелектуалци за македонското прашање [Вильчинский 1968: 246–258].

Текстот «На гости кај гроф Л.Н. Толстој» на Д. Ризов е распослан на цели 30 страници од списанието «Мис’л». Тоа е цела студија, приказна за патешествијата на авторот додека да пристигне и да се сретне со веќе остарениот руски писател, мислител и толкувач на животот и на него ќе се задржиме од малку поинаква гледна точка од онаа на Г. Тодоровски, односно ќе се обидеме накратко да го изнесеме портретот на познатиот писател преку описите на Ризов. За Ризов тој е «патријарх на современата општосветска белетристика», но и «една загатка», па ќе запише: «Неговата знаменита епопеја “Војна и мир” ме поразуваше со своите уметнички прикази и слики; изнесените филозофски мисли во неа не можев да ги разјаснам... Другиот класичен роман “Ана Каренина” ме опојуваше со својата недвојбена уметност: но суровите житејски погледи на Левин никако не ми се согласуваат во умот со слободната и сеплодна љубов на Каренина, со која Толстој видно сочувствуваше. Подоцнежните дела на Толстој: “Смртта на Иван Илич”, “Кројцеровата соната”, “Стопанот и работникот”, “Власта на мракот”, “Плодовите на просветата” и неговите најнови филозофски писанија уште повеќе ми ги збркаа сфаќањата за Толстој како мислител» [Ризов 1900: 152]. Очигледно, Ризов бил добро запознаен со творештвото на Толстој, но и со севкупната општествено-политичка ситуација во Русија. Описот за неговото пристигнување во Москва е исполнет со патописни слики, со информации за литературно-музички вечеринки и со одбрани на докторски дисертации. Стилот на Ризов е исполнет со есеистика, нарација и прераскажувања на дискусии по повод некои литературни дела. Истовремено, како што можевме да видиме тој е и критичен во однос на дејствувањето на Толстој во и надвор од литературата.

Средбата со Толстој, Ризов ја доживеал драматично. Опишувајќи ги неговите физички карактеристики, сепак, за него највпечатлив бил погледот на седумдесетгодишниот старец со среден раст: «Ништо слично на очите на Толстој не сум видел во животот... кога гледате во очите на Толстој, вам ви се чини дека немаат ниту дно, ниту крај» [Ризов 1900: 164]. Разговорот меѓу нив двајцата е исполнет со сублимирани сеќавања и мислења за актуелните состојби во Бугарија и Македонија, за војните, за дипломатијата, за рускиот селанец, за Капиталот на Карл Маркс и за Евангелието, за весниците, за цензурата и сл. Особено важни се следните зборови на Ризов: «Сожалував јас и за тоа што не бев во состојба да го запишам кажаното од Толстоја, тоа што самиот го произнесе. Тогаш читателот однапред ќе ја имаше не само смислата на кажаното, но и прекрасната литературна форма во кое тоа беше облечено. Бидејќи: – Толстој зборува подобро, отколку што пишува» (разречено во оригиналот. – бел. С.К.) [Ризов 1900: 178]. Накратко, посетата на Ризов на Толстој нема само политичка или само литературна или некаква друга форма; на неа може да се гледа како на еден културолошки феномен кој и понатаму ќе го заслужува нашето внимание. Критичкиот поглед на Ризов,

пак, на делата и на личноста на Толстој можеме да го доведеме само до феноменот восхит: средбата не е за политиката и дипломатија, туку за поклонение и ацилак.

За Македонија која што во тоа време се наоѓала под османлиска власт, зборовите на Толстој можеби ќе бидат разочарувачки, бидејќи тој сметал дека патот кон иднината не треба да биде базиран врз револуција, туку преку внатрешно осознавање на самите луѓе, изградба и придржување на моралните принципи. Оттука, барањата тој да го искористи својот авторитет во поддршка на каузата на македонските револуционери нему му биле туѓи. Меѓутоа, не значи дека не дал поддршка во напорите за ослободување од туѓата власт. Напротив, постои информација дека заедно со Максим Горки подготвувале «некаков албум за Македонија», вест објавена на страниците на словенечкиот весник Словенец од 1903 година [Тодоровски 1974: 504].

Крајниот заклучок е дека книжевната критика за Толстој напишана од страна на македонските интелектуалци од крајот на XIX и почетокот на XX век е позитивна и на моменти преминува во искрен восхит кон неговите дела и размислувања. Толстој бил и останал пример за човек-мислител, човек-филозоф, гениј на своето време.

ЛИТЕРАТУРА

- Бадев А.* Единъ разказъ отъ Л. Толстоа и рецензията му // Новини. 1896. Бр. 49. С. 3–4.
- Вильчинский В.П.* Димитр Ризов в России // Славянские литературные связи / Отв. ред. М.П. Алексеев. Л.: Наука, 1968. С. 246–258.
- Григоровъ М.* Толстой // Дебърски гласъ. София, 1911. Бр. 32. С. 3
- Јанчулева Р.* Л.Н. Толстој во Македонија // Спектар. 1987. Бр. 10. С. 75–81.
- Книжнина // Новини. 1896. Бр. 30. С. 3–4.
- Михајловски Ј.* Руските учени за Македонија // Четврта меѓународна конференција «Меѓународен дијалог: Исток – Запад» (култура, славјанство и економија): Зборник на научни трудови. Свети-Николе; Тамбов, 2013. С. 28–29.
- Ризовъ Д.* На гости у графа Л.Н. Толстой // Мисълъ. 1900. Кн. III–IV.
- Толстой Л.Н.* Двамата Братия и Златото // Книжици за прочит. 1891. Кн. VIII–X.
- Тодоровски Г.* Лев Николаевич Толстој и Македонија // Годишен зборник на Филозофскиот факултет. Скопје, 1974. С. 503–513.

REFERENCES

- Badev A. One Short-Story by L. Tolstoy and a Review on It. *Novini*. 1896. No 49, pp. 3–4.
- Vilchinsky V.P. Dimitar Rizov in Russia. In: *Slavic Literary Relations* / Ed.: M.P. Alekseev Leningrad. Nauka Publ. 1968, pp. 246–258.
- Grigorov M. Tolstoy. *Debrski Glas*. Sofia, 1911. No 32, p. 3
- Yanchuleva P. L.N. Tolstoy in Macedonia. *Spektar*. 1987. No 10, pp. 75–81.
- Library. *Novini*. 1896. No 30. С. 3–4.
- Mikhajlovski J. Russian Scholars about Macedonia. In: *Fourth International Conference “International Dialogue: East – West” (Culture, Slavism and Economy): Proceedings*. Sveti Nikole; Tambov. 2013, pp. 28–29.
- Rizov D. To Visit Count L.N. Tolstoy. *Misl*. 1900. Books III–IV.
- Tolstoy L.N. The Two Brothers and the Gold. *Knizhici za Prochit*. 1891. Books VIII–X.

Todorovsky G. Lev Nikolaevich Tolstoy and Macedonia. In: Annual Proceedings of the Faculty of Philosophy. Skopje. 1974, pp. 503–513.

Сведения об авторе:

Славчо Ковилоски,
доктор по културолошки студии
вонреден професор
Универзитет «Св. Кирил и Методиј»
Институт за македонска литература

Slavcho Koviloski,
PhD
Associate Professor
University of Ss. Cyril and Methodius
Institute of Macedonian Literature

Славчо Ковилоски,
доктор културологији
доцент
Универзитет Св. Кирилл и Мефодия
Институт македонской литературы